

gäller en rättvisande fördelning med hänsyn till valresultatet i hela landet. I A gäller alltså riksproportionaliteten de i riksdagen företrädde partierna; i B gäller att proportionaliteten skall vara rättvisande i förhållande till resultatet i landet, med undantag för småpartispärren.

- *formuleringen av spärren.* I A anges att valsystemet inte skall uppmantra till partisplittring (punkt 4) och att det skall innefatta en spärren mot mycket små partier (punkt 5). I B har dessa krav samlats under formuleringen att valsystemet skall försvåra för mycket små partier att vinna representation i riksdagen (punkt 5). Formuleringen i B tar således här fasta på förhållandet i riksdagen, medan A anger syftet med spärren till att mer allmänt undvika partisplittring och små partier.
- *enkelhetskravet.* I A ställs som krav att valsystemet skall vara så enkelt att den enskilde kan överblicka de väsentliga reglerna. Det saknar motsvarighet i B (troligen till följd av den tekniska utformning valsättet slutligen fick).

Fördragets innebörd

Det föreligger således en serie dokument som anger vilka avsikter, principer och värderingar som de "fördragsslutande" partierna hade, när det gällde valsystemet till enkammararen. Huvudprincipen bakom överenskommelsen om valsystemet är *riksproportionaliteten*. Presskommunikén av den 17 mars anger själva värdegrundsatsen: att väljarnas röster skall ha "lika värde, vare sig rösten ges åt det ena eller andra partiet". Häri ligger således valsystemets uttalade värdepremiss. Den allmänna och lika rösträtten (nuv RF 1:1) innebär alltså *lika röstvärde*, när röster skall omvandlas till mandat.

Huvudprincipen om riksproportionaliteten *preciserar* också i den meningen att man anger vad som *ej* får rubba den – valkretsförändringar, konstlade partibildningar eller valtaktiska manövrer. Riksproportionaliteten skall också ge en tillfredsställande stabil representation, regionalt sett.

Avvikelserna från huvudprincipen om riksproportionalitet är spärren vars syfte är att förhindra uppkomsten av småpartier, men också att riksdagen uppsplittras i småpartier. I överenskommelsen den 2 februari eller 17 mars sker däremot ingen sammankoppling av detta med parlamentarismen eller regeringsbildningen. Detta omnämnes inte i dessa två överenskommelser. Parlamentarismen och regeringsfrågan i samband med valsystemet antyds först i betänkandet från grundlagberedningen.⁸

Vad som föreligger är således avsiktsförklaringar och överenskommelser mellan de fyra partierna. Deras ställningstaganden 1966 och 1967 kan sägas vara en principi-

ell, privaträttsligt formad, grundval för det som sedan 1971 är gällande statsrätt. Tolkningar av gällande statsrätt vad gäller valsystemet kan alltså föras tillbaka på dessa överenskommelser och avsiktsförklaringar, som också kan sägas ha karaktären av ömsesidiga förpliktelser, mellan dem som ingick i överenskommelsen, så länge dessa inte ändras genom ny lagstiftning på området.

Björn von Sydow

Noter

- ¹ Detta är ett avsnitt ur Björn von Sydows kommande bok om partierna inför vår författning under efterkrigstiden, där författaren tar upp (s), (fp), (c) och (h) och deras författningspolitik 1944–68 beträffande valsystem, kammersystem och folkomröstningsinstitutet. Boken beräknas utkomma vid årsskiftet 1987–88.
- ² Holmberg-Stjernquist, *Grundlagarna* s 11–12, 142–157; Prop 1968:27 passim; KU 1968:20 passim, FK 1968:25 s 46.
- ³ Prot grundlagberedningen 20/9 1966 och bil., 4/11 1966, 10/11 1966, 17/3 1967.
- ⁴ Prot grundlagberedningen 4/11 1966 och bil., 2/12 1966, 21/12 1966 och bil.
- ⁵ Prot grundlagberedningen 17/1 1966, 2/2 1967 och bil., 23/2 1967, 15/3 1967, 17/3 1967 och bil.
- ⁶ Holmberg-Stjernquist, *Grundlagarna* s 19–20; Stjernquist, N, "Statsvetenskaplig forskning kring den nya grundlagen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* Årg 79 (1976) h 1 s 58–60.
- ⁷ Prot grundlagberedningen 2/2 1967 och bil.; SOU 1967:26 s 149.
- ⁸ SOU 1967:26 s 149, också s 163–178; Sterzel, F. *Parlamentarismen i författningen* (1983) s 39–44, 64–81.

Valet till den västtyska förbundsdagen.

"Vad som har betydelse är att centrumkoalitionen fortsätter sitt arbete och behåller regeringsmakten och jag är hela koalitionen kansler."

"Jag säger ett kategoriskt nej till regeringssamarbete med De Gröna. Detta är en principståndpunkt på vilken jag inte tänker ändra mig."

Dessa uttalanden av den kristdemokratiska förbundskanslern Helmut Kohl respektive den socialdemokratiska kanslerkandidaten Johannes Rau illustrerar en av kärnfrågorna i västtysk efterkrigspolitik, nämligen frågan om att åstadkomma regeringsdugliga och för väljarna attraktiva koalitioner mellan partierna på förbunds nivå.

När det nuvarande valsystemet – där väljaren förfogar över två röster (personval respektive listval) och där spärren för mandattilldelning är 5 % – infördes 1953 grundades beslutet på en önskan att underlätta bildandet av starka regeringar. Med undantag för en period i slutet av 1950-talet har Förbundsrepubliken alltid haft koalitionsregeringar på förbunds nivå. De västtyska väljarna har därigenom vant sig vid denna ordning. Opinionsundersökningar har också visat att de helst ser att systemet med koalitionsregeringar på förbunds nivå fortsätter.

Vid "maktskiftet" efter 1969 års val bröts det kristdemokratiska (CDU) respektive kristsociala (CSU) partiets långa regeringsinnehav. Under huvuddelen av tiden hade dessa partier varit i koalition med det liberala partiet (F.D.P.). Efter valet 1966 övergav man dock F.D.P. som koalitionspartner och valde i stället att samarbeta med det socialdemokratiska partiet (SPD) i den sk stora koalitionen. Den nya regeringskoalitionen efter valet 1969 bestod av SPD och F.D.P.

Båda partierna hade vid denna tid en starkt utrikespolitiskt orienterad programprofil. Den utrikespolitiska satsningen under början av 1970-talet kunde genomföras främst beroende på en relativt hög inrikespolitisk stabilitet. Ekonomi- och arbetsmarknadsfrågor, liksom sociala reformfrågor, var förhållandevis enkla att behandla eftersom den västtyska ekonomin fortsatt visade en positiv utvecklingstendens.

Regeringskoalitionen mellan SPD och F.D.P. fungerade väl under större delen av 1970-talet. När förhållandena på arbetsmarknaden blev kärvarre, det ekonomiska utrymmet för sociala reformer snabbt krympte och det utrikespolitiska klimatet mellan Öst och Väst försämrades ökade slitningarna inom den social-liberala koalitionen.

Regeringsupplösning, ny regeringskoalition och nyval.

På hösten 1982 kom den sedan en tid väntade regeringskrisen. Fridemokraterna hade då under flera år tvingat socialdemokraterna, främst inom det ekonomiska området, till relativt långtgående kompromisser för att regeringssamarbetet skulle fortsätta. Både SPD och F.D.P. hade fått vidkännas förluster i flera delstatsval. FDPs partiledare Hans-Dietrich Genscher deklarerade att det, i det rådande politiska och ekonomiska läget i Förbundsrepubliken, framstod som alltmer naturligt för fridemokraterna att inrikta sig på samarbete med CDU/CSU.

Efter en häftig intern debatt inom F.D.P. och under stark kritik från SPD klargjorde FDPs ledning att man i en misstroendeomröstning tänkte rösta mot kansler Helmut Schmidt. På grundval därav genomfördes den första konstruktiva misstroendeprocess där oppositionen lyckats överta regeringsmakten.

Redan i samband med regeringskrisen utlovade CDU-ledaren helmut Kohl nyval i mars 1983. Då förbundsda- gen ej kan upplösa sig själv fordrades det (enligt författningens paragraf 68) att den nya regeringen skulle befinnas regeringsoduglig på det aktuella underlaget i förbundsda- gen. Efter en förtroendeomröstning där de nya regeringspartierna lade ner sina röster ansåg sig kansler Kohl ha underlag för att begära hos förbunds- presidenten Carstens att denna skulle utlysa nyval till den 8 mars 1983.

Valet 1983.

Beslutet om att utlysa nyval ledde till en animerad debatt. Det författningensliga i beslutet ifrågasattes av en rad politiker och statsvetare. Ingen kunde dock ifrågasätta det politiskt nödvändiga i att snarast genomföra ett nyval till förbundsda- gen.

Från såväl SPD- som CSU-håll hade man helst önskat ett nyval i direkt anslutning till regeringskrisen. Ett huvudskäl till detta var för SPD att man ville föra valkampanjen ur regeringsposition. Ett andra skäl, vilket man delade med CSU, var att det i ett sådant läge skulle finnas större chanser att F.D.P. inte skulle hinna organisera sitt kampanjarbete och därmed misslyckas med att ta sig över 5 %-spärren.

Valresultatet gav CDU/CSU en starkt position jämfört med det dåliga valresultatet 1980. Man nådde nu sin näst bästa notering någonsin – 48,8 % (+4,3 %). För F.D.P. hade många förutspått ett katastrofval. Resultatet visade en kraftig tillbakagång men, till del tack vare andra-röster från CDU-väljare, klarade man spärren och nådde 7 % av det totala röstetalet (-3,6 %). Även socialdemokraterna gick kraftigt tillbaka och nådde sitt sämsta valresultat sedan 1961 – 38,2 % (-4,7 %). En starkt bidragande orsak till denna nedgång var framgången för Die Grünen – 5,6 % (+4,1 %). Genom att även de gröna passerade 5 %-spärren fick man för första gången sedan 1950-talets början fyra partier i förbundsda- gen.

En prövotid för nya koalitioner.

Den nya valperioden sågs av många i första hand som en tid för prövning av den nya regeringskoalitionens förmåga att fungera effektivt och av möjligheten att åstadkomma en ny – "röd-grön" – koalition i västtysk politik.

Inom regeringskoalitionen var det mest spänningarna mellan CSU och F.D.P. som lockade de politiska kommentatorerna till spekulationer kring en möjlig regeringskris. Denna konflikt grundades till stor del på de båda partiernas olika syn på vissa nyckelområden inom den västtyska utrikes- och försvarspolitiken – exempelvis relationerna till de östeuropeiska staterna.

Även på det personliga planet fanns det motsättningar mellan partiledarna Franz-Josef Strauss och Hans-Dietrich Genscher genom att båda ville bli utrikesminister.

I ljuset av valresultatet fanns det starka krafter inom SPD vilka förordade ett närmande till Die Grünen. Partiföranden Willy Brandt tillhörde dem som ville att partiet skulle slå in på denna linje. Tanken på en röd-grön koalition fördes fram i debatten från båda håll. Någon enighet rådde emellertid inte inom partierna i denna fråga. På delstatsnivå förekom emellertid redan samarbete även på regeringsnivå (ex i Hessen).

Motståndarna inom SPD till ett samarbete med de gröna blev dock successivt allt fler. De argumenterade att partiet skulle förlora stöd inom sina kärnväljargrupper om man samarbetade allt för intimt med Die Grünen. Även inom detta parti växte kritiken mot ett officiellt röd-grönt samarbete. Kritikerna menade att partiets identitet skulle gå förlorad och att möjligheterna till att driva en radikal politik t ex inom miljöområdet skulle minska kraftigt.

Resultatet av det nya politiska läget efter valet 1983 blev att regeringspartierna kunde agera relativt lugnt utifrån en stark position i förbundsdagen. Deras situation förbättrades också av att oppositionen var splittrad både vad gällde förhållandena inom och relationerna mellan de båda oppositionspartierna.

Delstatsval och val till Europaparlamentet.

Under perioden mellan mars 1983 och november 1986 ägde val till de olika delstatsförsamlingarna rum. I de flesta av dessa nådde SPD ett väsentligt bättre resultat än vid förbundsdagsvalet 1983. I Nordrhein-Westfalen fick SPD egen majoritet. Mycket av denna framgång kunde föras tillbaka på den lokale SPD-ledaren Johannes Rau's popularitet. Den största ökningen noterades i Nieder-

sachsen (+5,6 %) i juni 1986, dvs ett drygt halvår innan valet till förbundsdagen vilket var utsatt till 25 januari 1987. CDU/CSU fick notera ett flertal försämrade resultat. I Rheinland Pfalz, Baden-Württemberg och Bayern fick man dock fortfarande mer än 50 % av rösterna. För F.D.P. började perioden med förlustval, men efter 1985 vände trenden. De gröna nådde genomgående bättre resultat än tidigare.

Mitt i denna period av delstatsval inföll valet till Europaparlamentet. Detta sågs som ett bra tillfälle att pröva i vilken riktning valvinden blåste på förbunds nivå. Partierna utnyttjade därför denna valrörelse till att, förutom sina Europa-program, också föra fram inrikespolitiska frågor.

Valresultatet visade att CDU/CSU, SPD och F.D.P. förlorade röstandelar, medan Die Grünen ökade sin andel kraftigt. Det fridemokratiska partiet klarade inte 5 %-spärren och förlorade därmed sin representation i Europaparlamentet.

Det politiska klimatet inför valkampanjen.

Under en period efter valet 1983 kunde regeringskoalitionen ständigt notera att de i opinionsundersökningarna hade en klar ledning över oppositionen när det gällde väljarnas partipreferenser. Den splittrade oppositionen förmådde inte organisera sin verksamhet så att den utgjorde någon allvarlig utmaning mot regeringspolitiken.

Efter denna första lugna period fick regeringspartierna vidkännas flera betydelsefulla motgångar i den allmänna opinionen. En av de mer uppmärksammade var den s k Flick-affären. Den stora industrikoncernen Flick befanns ha skänkt pengar till de tre förbundsdagspartiernas partikassor och i gengäld fått en lindring av realisationsvinstbeskattningen vid vissa större aktieaffärer.

Tabell 1. Resultat vid delstatsval och val till Europaparlamentet under perioden 1983–1987. (Siffrorna inom parentes anger förändring i jämförelse med föregående val.) Källa: *Berichte der Forschungsgruppe Wahlen e. V. Mannheim.*

Tidpunkt	CDU/CSU	SPD	FDP	Die Grünen
830306 Rheinland-Pfalz	51.9(+1.8)	37.0(-1.2)	3.5(-2.9)	4.5(+4.5)
830313 Schleswig-Holstein	49.0(+0.7)	43.7(+2.0)	2.2(-3.5)	3.6(+1.2)
830925 Bremen	33.3(+1.4)	51.3(+1.9)	4.6(-6.1)	5.4(+0.3)
830925 Hessen	39.4(-6.2)	46.2(+3.4)	7.6(+4.5)	5.9(-2.1)
840325 Baden-Württemberg	51.9(-1.5)	32.4(-0.1)	7.2(-1.1)	8.0(+2.7)
840617 Europaparlamentet	46.0(-3.2)	37.4(-3.4)	4.8(-1.2)	8.0(+5.0)
850310 Saarland	37.3(-6.7)	49.2(+3.8)	10.0(+3.1)	2.4(-0.4)
850512 Nordrhein-Westfalen	36.5(-6.7)	52.1(+3.7)	6.0(+1.0)	4.6(+1.6)
860615 Niedersachsen	44.3(-6.4)	42.1(+5.6)	6.0(+0.1)	7.1(+2.9)
861012 Bayern	55.8(-2.5)	27.5(-4.4)	3.8(+0.3)	7.5(+2.9)
861109 Hamburg	41.9(+3.3)	41.8(-9.5)	4.8(+2.2)	10.4(+3.6)

Ekonomiminister Otto Graf Lambsdorff (F.D.P.) blev den som främst fick figurera i den rättsliga process som inleddes 1985. Även om de gröna, som själva ej var indragna i denna affär, utnyttjade situationen till att understryka att såväl CDU, CSU, F.D.P. som SPD var skyldiga föll skandalens skugga i första hand över regeringspartierna.

Omkring mitten av valperioden visade opinionsmätningarna att SPD hade återvunnit en del av sin styrka. En del av förklaringen kan nog sökas i de politiska "skandaler" och den "inre oro" som drabbade regeringskoalitionen. Det fanns emellertid även andra skäl. På den alltmer känsliga arbetsmarknaden hade förhållandena försämrats under 1984. De fackliga organisationerna drev hårt frågan om en arbetstidsförkortning till 35-timmarsvecka, bl a för att skapa fler arbetstillfällen. I den kraftmätning som uppstod ställde sig regeringen på arbetsgivarnas sida. Detta ställningstagande föranledde med stor sannolikhet en negativ reaktion även från de arbetare som traditionellt röstat på CDU. Denna reaktion förstärktes förmodligen också av den nya lagstiftning som innebär att arbetare mister arbetslöshetsersättningen om de blir permitterade i samband med en strejk där de själva har något att vinna på att strejkraven genomdrivs. Genom denna typ av åtgärder ville regeringen – och arbetsgivarna – minska strejkenägenheten bland de västtyska industriarbetarna.

Ytterligare en förklaring till SPDs uppgång i opinionsmätningarna kan ses i valet av den framgångsrike delstatspolitikern Johannes Rau som kanslerkandidat inför valet 1987. På ett tidigt stadium uttalade Rau sig mot varje form av officiellt samarbete med Die Grünen (se citatet i artikelns inledning). Detta klargörande var viktigt för stora grupper socialdemokratiska väljare vilka sett på närmandet till de gröna med stor tvekan. Även om det också skärpte motsättningarna inom partiet betydde klargörandet att det nu fanns en officiell SPD-linje i fråga om hur en framtida regering kunde se ut. Opinionsundersökningar bland SPD-sympatisörer visade också att samarbete med F.D.P. ansågs vara önskvärt av lika många som förordade samarbete med Die Grünen. I detta läge valde Rau att lansera tanken på en egen majoritet för SPD i det kommande valet.

Även om de flesta nog var medvetna om att talet om en egen majoritet i förbundsdagen för SPD mer var en frukt av önsketänkande än av realistiska kalkyler så fick satsningen ett positivt gensvar ute i partiet. Valet av de frågor kring vilka man tänkte sig att bygga den kommande valrörelsen pekade dock entydigt i riktning mot någon form av samarbete med de gröna. Frågan om SPDs beroende av Die Grünen för att komma i regeringsställning blev därför ständigt aktuell i den politiska debatten och regeringspartierna lade sig särskilt vinn om

att framhålla detta förhållande. Bilden av en röd-grön koalition som både inrikes- och utrikespolitiskt skulle föra landet in i kaos målades omsorgsfullt upp.

Efter Tjernoby-katastrofen trodde en stor del av den västtyska väljarkåren att det fanns möjligheter till ett maktskifte. Regeringspartierna lyckades dock vända sin negativa trend i delstatsvalen och, trots en stark framfarsch av SPD och Die Grünen, behålla regeringsmakten i Niedersachsen vid valet i juni 1986. SPD drabbades också av några kända politiska skandaler, bl a med det fackföreningsägda bostadsföretaget "Neue Heimat". Under hösten 1986 misslyckades SPD sedan i sitt traditionella fäste Hamburg, där man gick tillbaka nästan 10 %, och i Bayern. Opinionstrenden hade därmed definitivt vänt till regeringskoalitionen fördel.

Valkampanjen.

Redan tidigt under den förhållandevis korta valkampanjen pekade opinionsciffrorna på ett klart försprång för regeringskoalitionen. Den hade också, trots höga arbetslöshetsciffror, stark fördel av den fortsatt positiva utvecklingen inom den västtyska ekonomin. Bl a hade man noterat deflationstendenser under 1986. Detta tillsammans med inte obetydliga realinkomstökningar gav regeringspartierna ett synnerligen gott utgångsläge. CDU valde att gå ut under parollen "Weiter so Deutschland!" CSU instämde i de ekonomiska argumenten, men satsade också på att profilera sig inom några känsliga områden som att Förbundsrepubliken nu måste ges en chans att "få komma ut ur skuggan från det tredje riket", ett fortsatt stärkande av försvarsansträngningarna och en liberalare hållning till vapenexporten. För CSU, som genom domstolsutslag fått status som självständigt parti, gällde det att markera sin högerposition bl a genom att förorda hårdare lagstiftning mot demonstranter, eftersom det nybildade Republikanska partiet visat tendenser till att ta röster från partiets högerkant. Även inom CDU fanns grupper som välkomnade denna satsning på "lag och ordning". Både CDU och CSU uttalade sig positivt när det gällde västtyskt deltagande i det amerikanska SDI-projektet.

F.D.P. förde bl a fram frågan om en skattereform, värnandet om de demokratiska fri- och rättigheterna, behovet av att fortsätta en positiv dialog med de östeuropeiska staterna och behovet av att minska antalet kärnvapenmissiler i Förbundsrepubliken (den sk zero-option). I flertalet av dessa frågor hamnade fridemo-kraterna på kollisionkurs framförallt med CSU:

Det socialdemokratiska valprogrammet koncentreras på sociala välfärdsfrågor, miljöfrågor, avveckling av kärnkraften, samt en kraftig reduktion av antalet kärnvapenmissiler. SPD motsatte sig också västtyskt delta-

gande i SDI-projektet.

Die Grünen satsade i sitt valprogram på ekologi-frågor – med särskild hänvisning till Tjernobyl-katastrofen och det stora kemikalieutsläppet i Rhen från den Schweiziska Sandoz-fabriken. Under valrörelsen kom dessa frågor dock något i bakgrunden för bla utrikes- och försvarspolitiska frågor. De argumenterade för en snabb avveckling av alla kärnkraftsanläggningar, bortdragande av alla kärnvapen, utträde ur NATO och för en legalisering av aborter.

Enligt många politiska bedömare saknade emellertid denna valkampanj politisk kraft. Debatterna fick inte någon nämnvärd mobiliseringseffekt. Det saknades politisk dramatik. Resultaten från de många opinionsmätningarna hade tagit bort spänningen ur valkampanjen. SPDs målsättning om att söka nå egen majoritet framstod mot dessa resultat som helt orimlig. Kampen framstod för många som avgjord på förhand, inte minst beroende på Johannes Rau's kategoriska avvisande av ett regeringssamarbete mellan SPD och de gröna. Bland de mest uppmärksammade inslagen i valrörelsen fann man därför snarare konflikter inom regeringskoalitionen respektive oppositionen än mellan dessa.

Valresultatet.

Efter en valkampanj som till stor del fick koncentreras till perioden före 15 december, dvs före jul- och nyårshelgerna, och efter 10 januari genomfördes valet till förbundsdagens 498 platser den 25 januari 1987. Valdeltagandet var det lägsta sedan 1949 – 84,3 %. Detta bekräftade ett tidigt intryck att valrörelsen inte förmått aktivera väljarna i lika hög utsträckning som tidigare. Dessutom spelade den extremt kyliga väderleken en icke oväsentlig roll när det gällde att minska motivationen hos medborgarna att gå och rösta.

Traditionellt har de västtyska förbundsdagsvalen präglats av stor stabilitet i väljarkåren. Stabiliteten bygger på att en majoritet av väljarna har en fast orientering mot något av de stora partierna – CDU/CSU respektive SPD. Denna orientering är grundad på en stabil relation mellan sociala klasser och masspartierna.¹ Denna relation tycks vara mer framträdande på förbunds nivå än på delstatsnivå.²

Alla opinionsinstitut förutspådde en bekväm seger för regeringspartierna. CDU/CSU förväntades erhålla mellan 46 och 47 procent av rösterna, SPD ca 37 procent med F.D.P. respektive Die Grünen båda på mellan 6 och 7 procentandelar. De officiella valresultaten visade dock en delvis annorlunda bild.

Tabell 2. Valresultat vid förbundsdagsvalet 1983 och uppgivet partival i samband med opinionsundersökningar under perioden januari 1986 till januari 1987. Källa: Månatliga opinionsmätningar utförda av Emnid-institutet. Underlag: Ett representativt urval om 2 000 personer i Förbundsrepubliken. Fråga: Vilket parti skulle ni rösta på om det vore val på söndag?

Parti	Valresultat 1983	1986											1987 jan	
		jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	aug	sep	okt	nov		dec
CDU/DSU	48.8	45	45	44	43	44	45	46	45	46	45	47	47	47
SPD	38.2	40	41	41	41	42	41	41	40	41	40	39	37	37
FDP	7.0	7	7	8	8	5	5	5	5	6	6	5	6	7
Die Grünen	5.6	7	7	8	8	8	7	7	7	6	8	8	8	8

Tabell 3. Valresultat vid förbundsdagsvalen 1980–1987 (procentandelar). Exklusive Väst-Berlin, som p g a sin speciella status ej deltar i valet till förbundsdagen. Källa: Berichte der Forschungsgruppe Wahlen e. V., Mannheim.

Partier	Valresultat:					
	Okt 1980		Mars 1983		– Jan 1987	
CDU/CSU	46.0	44.5	52.1	48.8	47.7	44.3
SPD	44.5	42.9	40.4	38.2	39.2	37.0
FDP	7.2	10.6	2.8	7.0	4.7	9.1
Die Grünen	1.9	1.5	4.1	5.6	7.0	8.3
Övriga partier	0.4	0.5	0.6	0.5	1.4	1.4
Totalt	100	100	100	100	100	100
Valdeltagande	86.6		89.1		84.4	

Anm. Vid varje val anges i vänstra kolumnen första rösten och i andra kolumnen andra rösten.

Redan i de första prognoserna på valdagens kväll framträdde ett mönster med relativt stora förluster för CDU och CSU i medelstora städer och på landsbygden. Det visade sig snart också att partierna hade förlorat röster i alla delstater. Trots nedgången sedan föregående val med 4,5 procentandelar kunde dock regeringskoalitionen sitta kvar i regeringsställning. SPD nådde endast de prognostiserade 37 procenten av rösterna och därmed var alla partiets regeringsplaner ogenomförbara. Die Grünen som själva hade hoppats få över 10 procent av rösterna erhöll endast 8,3 procent, vilket upplevdes som en besvikelse. Detta trots att resultatet innebar en ökning jämfört med 1983 på 2,7 procent. Inom F.D.P. upplevdes valresultatet desto mer positivt. Med sina 9,1 procent (+2,1 procent) hade man dels vänt den tidigare negativa trenden, dels blivit nästan lika stora som CSU (9,8 procent). Valresultatet för F.D.P. var också ett tecken på att många väljare inte ville stödja en ytterligare dragning åt höger inom regeringspolitiken. Både Die Grünen och F.D.P. kunde dessutom glädja sig åt att ha ökat sina röstetal i alla delstater.

Även om Bonn-regeringens två största partier – CDU och CSU – kunde konstatera en säker regeringsmajoritet tillsammans med F.D.P., så tvingades de för egen del konstatera att de hade gjort sitt sämsta val sedan 1949 och förlorat mer än två miljoner röster sedan föregående val. Kansler Kohl's starka betoning av att valresultatet skulle ses som en seger för *hela* regeringskoalitionen (jfr citat i artikelns inledning) bör ses i ljuset av denna obehagliga överraskning.

Upplösning av de traditionella bindningarna mellan väljare och parti?

CDU/CSU gjorde sina största förluster bland bönder och egna företagare. Det dominerande klassröstningsmönstret består dock och trots dessa förluster fortfar dessa grupper att utgöra CDU/CSUs starkaste bas. CDU/CSUs förluster i de katolska jordbruksområdena var förmodligen en reaktion på regeringens jordbrukspolitik och den "eftergiftspolitik" som dessa grupper ansåg att regeringen fört inom EG-samarbetet. Även SPD gjorde förluster inom vissa av sina kärngrupper, dock utan att detta rubbar det allmänna röstningsmönstret. Religionsfaktorn ger traditionellt, och så även i detta val, CDU/CSU en dominerande ställning i katolska områden på landsbygden, medan SPD erhöll bättre resultat än CDU/CSU i protestantiska, urbaniserade områden med stora inslag av arbetare och arbetslösa.

Båda de stora partierna gick tillbaka inom "den nya medelklassen" (serviceyrken). Denna väljargrupp har ökat kraftigt i storlek från 21 procent av de yrkesverksamma 1950 till 48 procent 1985. Samtidigt har andelen arbetare minskat från 51 procent 1950 till 40 procent

1985. Motsvarande siffror för egenföretagare är 28 procent respektive 12 procent. Väljare inom tjänstesektorn utgör av denna anledning en viktig målgrupp för alla partier. I 1987 års förbundsdagsval var det dock endast de två små partierna som gjorde betydande vinster inom denna väljargrupp.

F.D.P. ökade sin röstandel särskilt tydligt på landsbygden och i småstäder, medan Die Grünen gick fram i medelstora och stora städer. Båda partierna gjorde vinster bland katolska väljare.

Valresultatet visar att Die Grünen nu är ett accepterat fjärde parti det västtyska politiska systemet. Partiets väljare har utvecklat en stark identifikation med sitt parti. De är till största delen unga (under 35 år), högt utbildade, studerar eller är yrkesverksamma inom tjänstesektorn och bor till största delen i städer. Universitetsstäder utgör en viktig bas för Die Grünen. Till skillnad från de övriga partiernas väljare så prioriterar de gröna väljare inte ekonomiska frågor och arbetsmarknadsfrågor högst, utan miljö-, kärnkrafts- och kärnvapenfrågor, vilket grundas på ett postmaterialistiskt synsätt.

Eftersom det västtyska partisystemet av de flesta sågs som uppdelat i två block dominerade av CDU/CSU respektive SPD, och då en majoritet av väljarkåren inte ansåg Die Grünen som ett regeringsdugligt parti, var SPDs chanser att erövra regeringspositionen minimala. Tröskeln för att lägga den betydelsefulla andrarösten på något av de små partierna var därigenom också låg. Risken för en röd-grön koalition ansågs liten, särskilt om Die Grünen gjorde ett bra resultat och SPD ett dåligt. En röst på F.D.P. skulle snarare förbättra balansen inom den existerande regeringskoalitionen, främst genom att motverka en ytterligare förstärkning av högerpolitiken, än föranleda en ny omorientering av det partipolitiska samarbetet.

Valresultatet för SPD kan tolkas så att partiet allt tydligare har kommit att utgöras av två skilda delar. Den ena representerar den gamla arbetarklasstraditionen, medan den andra, och senare tillkomna, representerar en nyorientering vad gäller det politiska arbetets organisation och inriktning, inte minst när det gäller prioritering av sakfrågor, liksom det politiska samarbetet med andra partier och organisationer. Den senare gruppen representeras bl a av SPD-ledaren i Saarland Oskar Lafontaine. Även om det under valrörelsen fanns en tydlig uppslutning kring kanslerkandidaten Johannes Rau och det officiella valprogrammet, fanns hela tiden i bakgrund ett missnöje med det officiella avståndstagandet från samarbete med de gröna. SPD kunde inte ta sig ur denna inre låsning. Varken Johannes Rau eller de frågor SPD förde fram hade tillräcklig attraktionskraft på väljarna för att ge partiet den önskade uppgången.

Ett betydelsefullt resultat från förbundsdagsvalet 1987

är att väljarna genom sitt röstande medverkade till en ytterligare spridning av det politiska inflytandet i förbundsdagen. De stora partierna fick vidkännas minskningar i sina parlamentsgrupper, medan F.D.P. och Die Grünen kraftigt ökade sin representation. För de grönas vidkommande så kraftigt att de nu bl a kan kräva representation i samtliga utskott. Utöver detta kan man också notera att fler röster än tidigare avgavs på de små partier som inte finns representerade i förbundsdagen. Även andelen blankröster ökade och utgjorde nu knappt 5 procentandelar.

Liksom tidigare gick de mandat som fördelas med förstarösten, majoritetsval i enmanskretsar, enbart till de största partierna. CDU vann 169 och SPD, som ökade sin andel något, segrade i 79 valkretsar. Valresultatet ledde också till att det nu är fler kvinnliga medlemmar av förbundsdagen än någonsin tidigare. Av de 77 kvinnliga förbundsledamöterna representerar 24 Die Grünen – som har en majoritet av kvinnor i sin grupp.

De första valanalyserna tyder på att de traditionella partibanderna försvagats och politikens innehåll fått ökad betydelse för väljarna. Det västtyska politiska systemet med bl a ökande tendenser till väljarmobilitet och förändringar i den socio-ekonomiska strukturen bör under de närmaste åren kunna bli ett rikt och intressant forskningsfält för de västtyska valforskarna.

Koalitionsproblematiken ständigt aktuell.

FDPs stärkta position efter valet ledde omedelbart till diskussioner kring vilka effekter detta skulle få på relationerna till i första hand CSU, men också till kansler Kohl och CDU. FDPs roll försvagas dock något av att dess bas på delstatsnivå är relativt svag. Partiet är representerat endast i fem av de tio delstatsförsamlingarna och deltar i regeringsarbetet endast i Niedersachsen och Väst-Berlin. Trots detta har F.D.P. efter valet på flera områden sökt markera en egen profil. I bl a frågan om kärnvapenedrustningen i Europa har detta lett till konfrontation med CDU/CSU. En intressant fråga inför den nya valperioden är om fridemokraterna, tack vare sin valframgång, kan få någon annan funktion i regerings-samarbetet än "den politiska hjälpgummans".

Inom SPD har man fått ledarproblem efter valet. Johannes Rau beslutade sig för att återvända till delstatspolitiken och någon självklar stark efterträdare finns inte. På partiledarposten avgick Willy Brandt och ersattes av en representant för "partimitten", nämligen det förra valets kanslerkandidat Hans-Jochen Vogel. Brandts beslut att avgå föregicks av en intern strid efter en uppmärksam utnämning av en ny kvinnlig talesman för partiet. Någon lösning på frågan om relationerna till de gröna har inte framkommit, utan frågan har snarare blivit mer infekterad. Det stundande delstatsva-

let i Hamburg kan bli en fingervisning om hur både partierna och väljarna ser på de röd-gröna relationerna.

Avslutningsvis kan man konstatera att den västtyska politiska arenan innehåller oerhört många spännande och för svensk politik – och svenska statsvetare – betydelsefulla inslag. Det bör föranleda ökat intresse i såväl undervisning som forskning.

Göteborg i april

Sabine Lessmann Rutger Lindahl

Noter

¹ Cf Pappi (1985), Klingemann (1985)

² Jfr Gibowski (1986)

Referenser:

- Forschungsgruppe Wahlen e. V. (1987), *Bundestagswahl 1987. Eine analyse der Wahl zum 11. Deutschen Bundestag am 25. januari 1987*, Mannheim
- Gibowski, W G (1986), *Sind Landtagswahlen politischer als Bundestagswahlen?*, Mannheim, mimeo
- Gibowski, W G, M Kaasee (1986), Die Ausgangslage für die Bundestagswahl am 25. Januar 1987, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B48/86:3–19
- Kaase, M (1983), The West German Genral Election of 6 March 1983, in: *Electoral Studies*, Vol. 2, 1983:158–166
- Klingemann, H-D (1985), West Germany, in: I Crewe, D Denver (eds.) *Electoral Change in Western Democracies. Patterns and Sources of Electoral Volatility*, London-Sydney, 1985:230–263
- Klingemann, H-D, M Kaase (eds.) 81986), *Wahlen und politischer Prozess. Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 1983*, Opladen
- Pappi, F U (1985), *The Persistence of the Traditional Social Cleavages in German Voting Behaviour*, paper presented at the IPSA-conference, Paris 1985

Underhusvalet i Storbritannien 11 juni 1987

Mrs. Margaret Thatcher, ledare för det Konservativa partiet och premiärminister sedan 1979, vann den 11 juni 1987 Underhusvalet i Storbritannien. Det var första gången i modern tid som en premiärminister vunnit ett tredje allmänt val i rak följd. Även ur andra aspekter var valet intressant. Det var det andra valet som kännetecknades av trepartikampen mellan de konservativa, Labour och Alliansen. Alliansen, bestående av det traditionella liberala partiet och det 1981 bildade socialdemokratiska partiet SDP, hoppades återigen kunna bryta tvåpartimallen i brittisk politik. Utgången kan ur respektive partis synvinkel sägas ha blivit bättre än befarat för de konservativa, bättre än väntat för Labour, samt en besvikelse för Alliansen. När mandatet